

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINE MOKSLINE TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1984 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1985

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1984

VILNIUS

1985

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1984

VILNIUS

1985

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1984



ВИЛЬНЮС «МОРСЛАС» 1985

63.3(2L)
Li 237 .

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS,
Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE
(sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina
ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0505040000—229 Z—85
M854(08)—85

© LTSR MA Istorijos institutas, 1985

LIETUVOS STATISTIKOS DUOMENYS APIE 1920—1940 m. EMIGRACIJĄ

ALFONSAS EIDINTAS

Lietuvių emigracijos raida ir apibendrinti jos duomenys tarybinėje istoriografijoje dar nenagrinėti, nežinomas tikslus į užsienį 1920—1940 m. išvykusių Lietuvos gyventojų skaičius. Kai kurių duomenų apie emigrantus į Pietų Amerikos šalis paskelbė P. Ulevičius¹, o apie išvykimą į JAV — ekonomistas S. Vaitekūnas². Šio straipsnio tikslas — pamėginti nustatyti emigrantų iš Lietuvos skaičių Lietuvos respublikos laikotarpiu ir, remiantis buržuazine statistika, paanalizuoti lietuvių emigrantų amžių, socialinę ir šeimyninę padėtį, kiek žmonių išvyko į atskiras šalis.

Lietuvos vidaus reikalų ministerijos surinkti duomenys apie emigrantus, statistikos analizė leidžia teigti, kad 1920—1940 m. lietuvių emigracija buvo ekonominė, t. y., kaip ir XIX a. antrojoje pusėje ir iki 1914 m., jos priežastys liko ekonominės. Todėl politinės emigracijos šiuo laikotarpiu neišskirsime, nes ji nesudarė didesnio išvykusiųjų procento: pasitaikė atvejų, kad kai kurie asmenys (daugiausia aktyvūs revoliucinio judėjimo dalyviai) slapta emigravo į TSRS, į Lenkiją išvyko keliasdešimt plečkaitininkų ir pan. Žymesnės politinės emigracijos nesukėlė ir 1926 m. gruodžio 17 d. fašistinis perversmas Lietuvoje. Tiesiogiai po jo Vidaus reikalų ministerija (toliau — VRM), remdamasi vestų bylų duomenimis, nustatė, jog emigravo tik 12 asmenų, iš kurių 2 buvo sulaikyti³.

Iš buržuazinės Lietuvos statistikos galima nustatyti emigrantų skaičių ir jų pasiskirstymą imigracijos valstybėmis tik 1923—1939 metais⁴. Oficialių duomenų apie 1920—1922 m. emigraciją nepaskelbta.

1920—1940 m. emigrantų skaičius

1920—1922 m. emigracijos iš Lietuvos duomenis susumavo VRM pagal išduotų vizų skaičių. 1920 m. buvo išduotos 3034 vizos (iš jų 2514 į JAV), 1921 m. — 5166 vizos (iš jų 4185 į JAV) ir 1922 m. — 7119 vizų (iš jų

¹ Ulevičius P. Pietų Amerikos lietuviai.—V., 1960, p. 10—16.

² Vaitekūnas S. Lietuvių emigracija į JAV XIX a. antroje pusėje—XX a. pirmoje pusėje.—Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika. V., 1973, t. 12, sąs. 1, p. 47—54.

³ Lietuvos TSR centrinis valstybinis archyvas (toliau — CVA), f. 378, ap. 5, b. 1808, l. 77.

⁴ Lietuvos statistikos metraštis (toliau — LSM) 1939 metams.—K., 1940, p. 54.

6494 į JAV). Kiti emigrantai vyko daugiausia į Pietų Afriką, tačiau kadangi jie dažniausiai keliavo per Londoną, kartais būdavo klaidingai fiksuojami kaip emigrantai į Angliją⁵. Emigracijos duomenys pagal vizų skaičių netikslūs. 1925 m. VRM išdavė 1020 užsienio pasų, o statistikoje užfiksuoti 2869 emigrantai, 1926 m. išduotos 6584 vizos, o statistika nurodo 10 364 emigrantus. Vizų ir emigrantų skaičius nesutampa, nes emigravo daug šeimų, tuo tarpu neretai viena viza buvo išduodama visai šeimai⁶. Statistiką tuo metu sudarydavo VRM, remdamasi emigracijos biurų pranešimais⁷.

Kadangi apie 1920—1922 m. emigraciją skelbtų duomenų nėra, reikia remtis Lietuvos TSR CVA aptiktu VRM piliečių apsaugos departamento 1924 m. rugsėjo 16 d. pranešimu Politikos departamentui⁸. Šio dokumento duomenys praktiškai sutampa su jau minėto VRM 1929 m. sausio 10 d. rašte Žemės ūkio ministerijai nurodytais 1920—1922 m. emigracijos duomenimis. Tai vieninteliai skaičiai, atspindintys 1920—1923 m. emigraciją, todėl juos ir įtraukėme į 1 lentelę. 1924—1939 m. statistiniai duomenys imami iš LSM.

VRM surinktais duomenimis, 1920—1923 m. iš Lietuvos daugiausia vyko į Jungtines Amerikos Valstijas: 1920 m. į JAV išvyko 3514 emigrantų, 1921 m.—4185, 1922 m.—6494, 1923 m.—8132 emigrantai (žr. 1 lent.). Į kitas šalis vyko nedaug. Didelis emigrantų į JAV skaičius neturėtų stebinti, nes nemažą jų dalį sudarė po Pirmojo pasaulinio karo iš JAV į Lietuvą grįžę išeiviai, kurie tikėjosi čia gerai įsikurti. Tačiau daugelis jų negavo buržuazinės vyriausybės paramos, nesuvokė Lietuvos sąlygų, dėl infliacijos ir valiutos keitimo prarado santaupas ir nusivylę grįžo gyventi į JAV. Tačiau ir kitais metais vos ne po tūkstantį emigrantų vyko į JAV, nors šios šalies vyriausybė įvedė emigrantų iš Europos šalių, tarp jų ir iš Lietuvos, kvotą (normą). Kiekvienos šalies emigrantų į JAV kvota sudarė 3% tos šalies žmonių, kurie gyveno JAV (1920 m. gyventojų surašymo duomenimis). Kvotų surašymas pradėtas 1921 m. birželio 3 d. ir buvo tęsiamas 1922 metais. Kvota nelietė JAV piliečių, gimusių Amerikoje asmenų ir natūralizuotų joje bei vaikų ir jaunuolių iki 18 metų. Įvažiuoti į JAV pirmenybė buvo teikiama senųjų imigrantų žmonoms, tėvams, vaikams, broliams, seserims ir sužadėtinėms⁹. Norimą asmenį į JAV galima buvo iškviesti pasižadėjimu („affidavit'u“), kurį notaras turėjo paliudyti ir perduoti VRM. Tuomet ministerija efidevito savininkui išduodavo užsienio pasą. Dėl šių priežasčių emigrantų į JAV skaičius ir buvo didelis. Antai, iš Užsienio kalbų informacijų organizacijos JAV lietuvių biuro gautomis žiniomis, nuo 1923 m. liepos 1 d. iki 1924 m. liepos 1 d. į JAV buvo leista įvažiuoti 2310 emigrantų iš Lietuvos¹⁰. Nuo 1924 m. liepos

⁵ VRM emigracijos referento 1929.I.10 d. raštas Žemės ūkio ministerijai.—CVA, f. 1367, ap. 5, b. 211, l. 317.

⁶ VRM 1927.IV.7 d. pranešimas ministrui pirmininkui.—CVA, f. 1367, ap. 9, b. 270, l. 37.

⁷ Ten pat, l. 30.

⁸ Ten pat, ap. 5, b. 203, l. 184—185.

⁹ Svetimų kalbų informacijų organizacija (Foreign Language Information Service).—Trimitas. K., 1923, birž. 21, Nr. 144, p. 25—26.

¹⁰ Ten pat, p. 24, 28.

1 lentelė. Emigracija šalimis 1920—1940 m.

| SALIS | METAI | | | | | | | | | | |
|--------------|-------|------|------|------|------|------|--------|--------|------|--------|------|
| | 1920 | 1921 | 1922 | 1923 | 1924 | 1925 | 1926 | 1927 | 1928 | 1929 | 1930 |
| JAV | 3514 | 4185 | 6494 | 8132 | 861 | 778 | 1090 | 1429 | 751 | 967 | 683 |
| Argentina | 0 | 3 | 65 | 130 | 499 | 689 | 1353 | 1995 | 2151 | 6093 | 2280 |
| Brazilija | 0 | 1 | 13 | 31 | 24 | 22 | 5669 | 11 702 | 1199 | 4536 | 836 |
| Kanada | 69 | 303 | 172 | 183 | 195 | 112 | 969 | 1040 | 2165 | 1335 | 869 |
| Urugvajus | 0 | 0 | 0 | 8 | 141 | 85 | 229 | 571 | 709 | 1394 | 763 |
| Pietų Afrika | 351 | 666 | 342 | 128 | 38 | 72 | 106 | 409 | 970 | 1238 | 791 |
| Palestina | 0 | 0 | 0 | 0 | 476 | 377 | 202 | 56 | 39 | 146 | 85 |
| Kitos šalys | 0 | 8 | 33 | 320 | 817 | 734 | 746 | 884 | 507 | 288 | 121 |
| Iš viso | 3934 | 5166 | 7119 | 8932 | 3051 | 2869 | 10 364 | 18 086 | 8491 | 15 999 | 6428 |

Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos vidaus reikalų ministerijos piliečių apsaugos departamento Vidaus reikalų ministerijos duomenys apie emigraciją 1940 metų sausio—gegužės mėn. (apskaičiuota statistikos metraštis 1939 metams.—K., 1940, p. 54.

* 1940 m. emigracija apima tik sausio—gegužės mėn. imtinai.

1 d. Lietuvai buvo taikoma 344 emigrantų kvota. 1929 m. kovo 22 d. JAV prezidentas H. Huveris paskelbė naujas imigracijos normas, pagrįstas JAV gyventojų tautinės kilmės duomenimis, kurios pradėtos taikyti nuo tų pačių metų liepos 1 dienos. Lietuvai buvo nustatyta 366 emigrantų kvota¹¹.

Lietuvos statistikos duomenimis, kvota kasmet buvo gerokai viršijama. 1924 m. iš Lietuvos į JAV emigravo 861 asmuo, 1925 m.—778, 1926 m.—1090, 1927 m.—1429, 1928 m.—751, 1929 m.—967 ir t. t.¹² Kvotą viršydavo vadinamieji ne kvotos emigrantai. Antai 1928 m. (iki birželio 30 d.) iš Lietuvos į JAV išvyko 687 asmenys. Iš jų 4 valdininkai, svečiai, biznieriiai, 57 turistai, 26 tranzito keleiviai, 163 eiliniai emigrantai ir 417 ne kvotos emigrantų¹³. Lietuvos konsulas Vašingtone P. Žadeikis, remdamasis JAV darbo departamento imigracijos biuro žiniomis, surinko papildomus duomenis apie šiuos emigrantus: iš visų 417 ne kvotos emigrantų 81 buvo JAV piliečių žmonos, 50 — jų vaikai, 252 — grįžtantys į JAV gyventi, 20 — gimę ne kvotos šalyse, 8 studentai ir 6 dvasininkai¹⁴. Taigi didelė dalis emigrantų į JAV buvo vienaip ar kitaip susiję su šia šalimi (ten gyveno jų šeimų nariai, giminaičiai ar net jie patys buvo gyvenę Amerikoje, o dalis net turėjo JAV pilietybę)¹⁵. Šiuo atveju mums svarbu, kad į emigrantų skaičių buvo įrašomi ir lietuviai, anksčiau emigra-

¹¹ Lietuvos generalinio konsulo JAV P. Zadeikio 1929.V.2 d. pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministerijai.—CVA, f. 1367, ap. 5, b. 211, l. 264.

¹² LSM 1939 metams.—K., 1940, p. 54.

¹³ CVA, f. 1367, ap. 5, b. 211, l. 263.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Tai ne vienintelis dokumentas, liudijantis, jog į JAV vykstantys iš Lietuvos asmenys, JAV piliečiai, buvo įtraukiami į emigrantų skaičių. Emigracijos biurų mėnesiniuose pranešimuose Vidaus reikalų ministerijai kartais nurodytas ir išvežtų Lietuvos emigrantų, JAV piliečių, skaičius.

| 1931 | 1932 | 1933 | 1934 | 1935 | 1936 | 1937 | 1938 | 1939 | 1940 | Iš viso | % |
|------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|---------|------|
| 320 | 151 | 130 | 181 | 185 | 138 | 288 | 273 | 228 | 91 | 30 869 | 30,1 |
| 189 | 74 | 92 | 130 | 199 | 270 | 298 | 185 | 47 | 0 | 16 744 | 16,3 |
| 41 | 66 | 90 | 137 | 165 | 370 | 40 | 24 | 16 | 0 | 24 982 | 24,4 |
| 83 | 80 | 45 | 54 | 22 | 70 | 39 | 39 | 95 | 3 | 7942 | 7,8 |
| 206 | 73 | 34 | 59 | 45 | 55 | 58 | 4 | 2 | 1 | 4437 | 4,3 |
| 460 | 291 | 200 | 267 | 256 | 262 | 155 | 110 | 103 | 0 | 7215 | 7,0 |
| 118 | 194 | 671 | 646 | 943 | 501 | 50 | 101 | 66 | 337 | 5008 | 4,9 |
| 339 | 72 | 38 | 47 | 96 | 41 | 51 | 75 | 47 | 0 | 5264 | 5,1 |
| 1756 | 1001 | 1300 | 1521 | 1911 | 1707 | 979 | 811 | 604 | 432* | 102 461 | |

1924 m. rugsėjo 16 d. pranešimas politikos departamentui.— CVA, f. 1367, ap. 5, b. 203, l. 184—185; pagal mėnesinius emigracijos būrių pranešimus).— CVA, f. 1367, ap. 9, b. 270, l. 2; Lietuvos sta-

vę į JAV, reemigravę į Lietuvą ir dar kartą emigruojantys. Dėl to ir buvo viršijama kvota.

Dalis asmenų imigruodavo į JAV nelegaliai (be imigracinių vizų). P. Žadeikio duomenimis, vidutiniškai per metus taip į JAV imigruodavo apie 1000 lietuvių. 1928 m. JAV valdžios organai užfiksavo 596 lietuvių kilmės asmenis, mėginusius atvykti į JAV be vizų. Iš jų 62 buvo sulaikyti ir neįleisti: 54 prie Kanados—JAV sienos ir 8 — Atlanto uostuose. Be to, tais metais iš JAV buvo deportuoti 34 lietuvių kilmės asmenys, 26 iš jų — į Lietuvą¹⁶. Dėl šių priežasčių pagal amerikiečių statistiką sunku tiksliai nustatyti lietuvių imigraciją į JAV, nes lietuvių atvykdavo ir iš kitų šalių.

1920—1921 m. žmonės daugiausia vyko per Liepojos uostą, o 1922—1924 m. „Junaitid Steits Lain“ („United States Line“) kompanija gabeno emigrantus per Brėmeną. 1923 m. nemaža emigrantų išplaukė iš Klaipėdos uosto¹⁷.

1924 m. kelionė brangiai kainavo. Tarptautinio keleivių biuro kainoraščiuose nurodytos tokios laivakorčių kainos II klase¹⁸:

| | | | |
|--------------|------------|--------------|--------------|
| iki Niujorko | 1250 litų | iki Meksikos | 2025 litai |
| „ Kubos | 1800 „ | „ Argentinos | 1822,50 lito |
| „ Brazilijos | 1507 litai | „ Kanados | 1250 litų |

Vėliau laivakorčių kainos keitėsi labai nepastebimai.

Taigi 1920—1940 m. (iki birželio 1 d.) (žr. 1 lent.) iš Lietuvos emigravo 102 461 gyventojas. Iš jų 30 869 (30,1%) į JAV, 24 982 (24,4%) į Braziliją, 16 744 (16,3%) į Argentiną, 7942 (7,8%) į Kanadą, 4437 (4,3%) į Urugvajų, 5264 (5,1%) į kitas šalis. Į Pietų Afriką emigravo 7215 išeivių

¹⁶ CVA, f. 1367, ap. 5, b. 211, l. 263.

¹⁷ Politikos departamento direktoriaus B. K. Balučio 1924.III.19 d. pranešimas VRM.— CVA, f. 1367, ap. 5, b. 203, l. 184.

¹⁸ Ten pat, l. 84.

(7,0%), į Palestiną — 5008 išeiviai (4,9% visų emigrantų). Absoliuti dauguma emigrantų į Pietų Afriką ir Palestiną — žydai.

Lietuviai 1920—1923 m. daugiausia vyko į JAV (dalis pakartotinai), o 1926—1930 m. ūmai išaugo emigracija į Braziliją ir Argentina.

1920—1940 m. emigrantų skaičius (102 461) nustatytas, remiantis archyvų ir oficialios statistikos duomenimis, tikslesnių kol kas nėra, todėl ši skaičių reikia laikyti patikimiausiu. Jei 1920—1923 m. emigracijos skaičių laikytume kiek per dideliu, tai reikia prisiminti netikslumus dėl šeimų vizų, be to, buržuazinė statistika nefiksavo negausios reemigracijos. 1929 m. emigracijos įstatyme numatyta, kad emigracijos įstaiga turi kasmet į Lietuvą pargabenti varge atsidūrusių Lietuvos emigrantų dalį (2%) nemokamai ir dalį (taip pat 2%) už pusę kainos. Jų skaičius neturėjo sudaryti daugiau kaip 4% praėjusių metų Lietuvos emigrantų skaičiaus¹⁹. Įstatymo buvo laikomasi. 1929 m. Baltijos Loidas („Baltic Lloyd“) išvežė į Pietų Ameriką 2992 emigrantus, todėl 1930 m. privalėjo į Lietuvą parvežti 60 asmenų (iš jų 30 už pusę kainos)²⁰. „Kompani General Transatlantik“ („Compagnie Generale Transatlantique“) išvežė į Pietų Ameriką 1905 emigrantus, todėl 38 asmenis turėjo parvežti nemokamai ir tiek pat — už pusę kainos²¹. 1931 m. Baltijos Loidas išvežė iš Lietuvos 190 emigrantų ir 1932 m. buvo įpareigotas veltui pargabenti 4 asmenis ir 4 už pusę kainos²². 1932 m. ši kompanija išvežė 85 emigrantus ir kitais metais turėjo parvežti 1 emigrantą nemokamai ir vieną už pusę kainos²³. Šio įstatymo paragrafo laivininkystės linijos turėjo laikytis iki 1940 m. ir pargabenti apie 4% to pageidavusių asmenų.

Emigracijos į Pietų Amerikos šalis išaugimas

Antra didelė emigracijos banga pastebima 1926—1930 m. į Pietų Amerikos šalis — Braziliją, Argentina ir iš dalies Urugvajų. Ypač staigiai išaugo emigracija į Braziliją. 1925 m. į šią valstybę išvyko tik 22 žmonės, o 1926 m. — 5669, 1927 m. — 11 702, 1928 m. — 1199 ir 1929 m. — 4536. Sumažėjus emigracijai į Braziliją, padaugėjo išvykstančiųjų į Argentina. Į šią šalį 1928 m. išvyko 2151 emigrantas, 1929 m. — 6093, 1930 m. — 2280.

1926—1930 m. emigrantų padaugėjo dėl to, kad ilgą laiką Lietuvoje vargingai gyvenusių žmonių dalis negalėjo emigruoti, nes neturėjo lėšų kelionei. Todėl emigracija labai suintensyvėjo, kai užsienio laivininkystės kompanijos pažadėjo gabenti „nemokamai“, t. y. už kelionę emigrantas užsimokėdavo jau dirbdamas imigracijos šalyje daugiausia stambiems dvarininkams, didelių ūkių savininkams, kurie ir apmokėdavo laivininkystės linijoms emigrantų kelionės išlaidas. Taip būdavo garantuojama pigi darbo jėga ir vėliau žiauriai eksploatuojami atvykėliai. Nemo-

¹⁹ Vyriausybės žinios.— K., 1929, spalio 21, Nr. 310, p. 2—3.

²⁰ VRM 1930.II.6 d. pranešimas emigracijos bendrovei.— CVA, f. 377, ap. 10, b. 1, l. 117.

²¹ Ten pat, b. 274, l. 136.

²² VRM emigracijos referento K. Kasakaičio 1932.I.26 d. pranešimas bendrovei.— Ten pat, b. 1, l. 179.

²³ Ten pat, l. 212.

kama kelione skubėdavo pasinaudoti daugiavaikės šeimos, kurios jokių kitų atvejų nebūtų pajėgusios surinkti pinigų. Antai iš 6321 asmens, emigravusio į Braziliją, net 1038 buvo vaikai iki 9 m., į Argentiną — iš 9859 išeivių 713 buvo vaikai iki 9 metų. Apskritai vaikai iki 14 m. sudarė 15,7% visų 1929—1939 m. emigravusių Lietuvos gyventojų (žr. 2 lent.).

2 lentelė. 1929—1939 m. Lietuvos emigrantų sudėtis

| Amžius (metai) | 1929—1939 m. skaičius | % | Užsiėmimas | 1929—1939 m. skaičius | % | Seimyninė padėtis | 1929—1939 m. skaičius | % |
|------------------|-----------------------|------|-------------------------------|-----------------------|------|--------------------------|-----------------------|------|
| Iki 9 | 4071 | 12,0 | Zemės ūkis | 17 170 | 50,5 | Nevedę, netekėjusios | 21 494 | 63,2 |
| 10—14 | 1271 | 3,7 | Pramonė ir amatai | 4352 | 12,8 | Vedę, ištekėjusios | 11 317 | 33,3 |
| 15—19 | 4370 | 12,8 | Prekyba ir kreditas | 1548 | 4,6 | Našliai, našlės | 710 | 2,11 |
| 20—24 | 7376 | 21,7 | Transportas ir susisiekimas | 107 | 0,3 | Išsiskyrę, išsiskyrusios | 33 | 0,1 |
| 25—29 | 7486 | 22,0 | Valstybės ir visuom. tarnaut. | 637 | 1,9 | Nenurodyta | 463 | 1,4 |
| 30—39 | 5873 | 17,3 | Kiti užsiėmimai | 4839 | 14,2 | | | |
| 40—49 | 1446 | 4,3 | Nenurodė užsiėmimo | 2793 | 8,2 | | | |
| 50—59 | 952 | 2,8 | Be užsiėmimo | 2571 | 7,6 | | | |
| 60 ir daugiau | 876 | 2,5 | | | | | | |
| Nenurodė amžiaus | 316 | 0,9 | | | | | | |
| Iš viso | 34 037 | 100 | | 34 017 | 100 | | 34 017 | 100 |

Lentelė sudaryta remiantis: LSM 1929—1930 m.—K., 1931, p. 68—71; Statistikos biuletenis, 1932, sausis, Nr. 1(99).—K., p. 38—39; Statistikos biuletenis, 1939, sausis, Nr. 1(111).—K., p. 36; LSM 1933 metams.—K., 1934, p. 52—53; LSM 1934 metams.—K., 1935, p. 52—55; LSM 1935 metams.—K., 1936, p. 52—53; LSM 1936 metams.—K., 1937, p. 52—53; LSM 1937 metams.—K., 1938, p. 52—55; LSM 1938 metams.—K., 1939, p. 52—53; LSM 1939 metams.—K., 1940, p. 52—53.

1925 m. gegužės mėn. „Prancūzų linija“ pradėjo Lietuvoje platinti reklamą, leidybą „Priėmimo sąlygos nemokamai kelionei į San Paulo Brazilijoje“²⁴. Jame buvo skelbiama, jog garlaivių bendrovė priima šeimas (nuo 12 iki 45 m.) lauko darbams. Buvo leidžiama prie išvykstančių šeimų prisidėti tėvams, uošviams, nevedusiems broliams ir netekėjusioms seserims bei kitiems giminiams. Keleiviai turėjo raštu pasižadėti dirbti kavos plantacijose ir prižiūrėti tiek tūkstančių kavos medelių, kiek tinkamų darbui asmenų buvo šeimoje. Už 1000 medelių priežiūrą buvo žadama mokėti 350—400 milreisių²⁵ per metus. Vienoje fermoje paprastai būdavo nuo 0,5 iki 4 milijonų medelių. Atstumas nuo vieno medelio iki kito — 4 metrai²⁶. Nežinodami sąlygų, masinami tariamai nemokamos kelionės, už

²⁴ CVA, f. 394, ap. 8, b. 15, l. 19.

²⁵ 1 milreisas buvo lygus 1,56 lito.

²⁶ CVA, f. 394, ap. 8, b. 15, l. 19—20.

3 lentelė. Emigracija tautybėmis ir šalimis 1929—1939 m.

| Tautybė | Šalys | | | | | | | | |
|--------------|-------|------|-----------|------|-----------|------|--------|------|--------|
| | JAV | | Argentina | | Brazilija | | Kanada | | Urugva |
| | vyr. | mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | |
| Lietuviai | 412 | 964 | 4885 | 3889 | 3476 | 1653 | 1009 | 973 | 1046 |
| Zydai | 562 | 762 | 376 | 407 | 193 | 201 | 255 | 315 | 383 |
| Vokiečiai | 14 | 23 | 57 | 50 | 42 | 28 | 98 | 83 | 14 |
| Rusai | 0 | 4 | 48 | 39 | 400 | 250 | 1 | 4 | 48 |
| Lenkai | 3 | 3 | 39 | 27 | 26 | 16 | 2 | 8 | 4 |
| Kitos tautos | 0 | 4 | 15 | 7 | 5 | 6 | 6 | 4 | 7 |
| Svetimšaliai | 410 | 383 | 11 | 9 | 19 | 6 | 2 | 1 | 10 |
| Iš viso | 1401 | 2143 | 5431 | 4428 | 4161 | 2160 | 1343 | 1388 | 1512 |
| | 39,5 | 60,5 | 55,1 | 44,9 | 65,8 | 34,2 | 19,2 | 50,8 | 56,1 |
| Iš viso | 3544 | | 9859 | | 6321 | | 2731 | | 2693 |
| | 10,4 | | 29,0 | | 18,6 | | 8,0 | | 7,9 |

Lentelė sudaryta remiantis šaltiniais, nurodytais 4 lentelėje.

kurią plantacijose buvo tikimasi greitai atidirbti, emigrantai užplūdo emigracijos kontorą. Iš visų 1926—1927 m. į Braziliją vykusių emigrantų tik ketvirtadalis keliavo savo lėšomis. Emigravo daugiausia smulkieji valstiečiai ir jų vaikai, palikdami turta žmonoms ar giminėms, išnuomodami. Antra didesnė emigrantų dalis buvo miesto ir žemės ūkio darbininkai²⁷.

1927 m. rugpjūčio mėn. ministrų kabinetas, konstatavęs, jog emigracija įgavo nepageidaujamą mastą, uždraudė gabenti iš Lietuvos emigrantus veltui, t. y. Brazilijos ar bet kurios kitos užsienio valstybės vyriausybės ar kolonizacinės įstaigos lėšomis. Apie tai buvo informuoti apskričių viršininkai²⁸. Tačiau šis nutarimas emigracijos nesustabdė. Tik vėliau, kai pasaulinė ekonominė krizė paveikė visas kapitalistines šalis, imigracijos šalys suvaržė imigraciją, Pietų Amerikoje išaugo revoliuciniai brudėjimai, plėtojosi politinės krizės, emigracija labai sumažėjo. Be to, Argentina įvedė didelį muitų mokestį, Pietų Afrikos Sąjunga nuo 1930 m. balandžio mėn. įvedė imigracijos kvotą, pagal kurią iš Lietuvos kasmet buvo įsileidžiama tik po 50 emigrantų²⁹. Todėl 1930—1939 m. iš Lietuvos vyko daugiausia anksčiau emigravusių asmenų giminės, šeimos nariai, prašę bur-

²⁷ VRM 1927.IV.7 d. pranešimas ministrui pirmininkui.— CVA, f. 1367, ap. 9, b. 270, l. 35—37.

²⁸ VRM emigracijos referento 1927.VIII.22 d. pranešimas Kauno m. ir apskrities viršininkui.— CVA, f. 1367, ap. 5, b. 310, l. 46.

²⁹ Vileišis V. Mūsų emigracija.— Tautos ūkis. K., 1931, Nr. 2, p. 43.

| jus | Pietų Afrika | | Palestina | | kitos šalys | | Iš viso | | Iš viso |
|------|--------------|------|-----------|------|-------------|------|---------|--------|---------|
| | vyr. | mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | |
| mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | vyr. | mot. | % | % | % |
| 643 | 15 | 12 | 0 | 0 | 189 | 132 | 11 032 | 8266 | 19 298 |
| | | | | | | | 57,2 | 42,8 | 56,7 |
| 463 | 1926 | 2156 | 1511 | 1991 | 368 | 395 | 5544 | 6690 | 12 234 |
| | | | | | | | 45,3 | 54,7 | 36,0 |
| 17 | 0 | 1 | 0 | 0 | 1 | 2 | 226 | 204 | 430 |
| | | | | | | | 52,6 | 47,4 | 1,3 |
| 30 | 0 | 0 | 0 | 0 | 53 | 48 | 550 | 375 | 925 |
| | | | | | | | 59,5 | 40,5 | 2,7 |
| 7 | 1 | 4 | 0 | 0 | 2 | 4 | 77 | 69 | 146 |
| | | | | | | | 52,7 | 47,3 | 0,4 |
| 6 | 0 | 1 | 0 | 1 | 1 | 1 | 34 | 30 | 64 |
| | | | | | | | 53,1 | 46,9 | 0,2 |
| 15 | 8 | 9 | 7 | 11 | 9 | 10 | 476 | 444 | 920 |
| | | | | | | | 51,7 | 48,3 | 2,7 |
| 1181 | 1950 | 2183 | 1518 | 2003 | 623 | 592 | 17 939 | 16 078 | 34 017 |
| 43,9 | 47,2 | 52,8 | 43,1 | 56,9 | 51,3 | 48,7 | 52,7 | 47,3 | 100,0 |
| | | 4133 | | 3521 | | 1215 | | | |
| | | 12,1 | | 10,4 | | 3,6 | | | |

žuazinę vyriausybę išleisti juos išvykti pas gimines į užsienį. Šie prašymai saugomi archyve³⁰.

1929—1939 m. statistikos analizė

1927 m. galų gale buvo susirūpinta Lietuvos statistikos būkle. Centrinis statistikos biuras (toliau — CSB) kreipėsi į VRM emigracijos referentūrą, prašydamas smulkesnių žinių apie emigraciją. Atsakomajame rašte referentas nurodė, jog gali pateikti tik bendrą 1925—1927 m. emigrantų skaičių ir jų išvykimą atskiromis šalimis, nenurodydamas lyties, nes tokia statistika nebuvo vedama. Referentas pageidavo, kad CSB parengtų naują emigrantų registracijos formą, nes senoji netobula, trūksta elementarių statistikos duomenų — tautybės, pilietybės ir kt.³¹

1928 m. vasario 27 d. buvo pakeista nuo užsienio pasų atplėšiamų kuponų sistema, nes ji buvo nepatogi, sunku kontroliuoti emigrantų judėjimą. Vietoj kortelių pirmajame paso puslapyje įvestas antspaudas su užrašu „Emigranto pasas“ ir registracijos numeris. Pasienio policija turėjo

³⁰ Nuo 1934 m. spalio iki 1935 m. spalio apie 300 iš emigravusiųjų giminaičių, šeimos narių prašė vyriausybę išleisti į Urugvajų ir Argentiją.— CVA, f. 1367, ap. 5, b. 264, l. 1—331.

³¹ Ten pat, b. 310, l. 94.

4 lentelė. Emigracija metais ir tautybėmis 1929—1939 m.

| Tautybė | Metai | | | | | | | | | | | Iš viso | % |
|--------------|-----------|--------|------|------|------|------|------|------|------|------|------|---------|------|
| | 1929 | 1930 | 1931 | 1932 | 1933 | 1934 | 1935 | 1936 | 1937 | 1938 | 1939 | | |
| | Lietuviai | 12 030 | 4185 | 476 | 222 | 251 | 345 | 367 | 407 | 487 | 366 | | |
| Zydai | 2825 | 1736 | 1098 | 717 | 1020 | 1101 | 1418 | 1007 | 447 | 426 | 439 | 12 234 | 36,0 |
| Vokiečiai | 267 | 104 | 26 | 4 | 2 | 10 | 4 | 3 | 6 | 3 | 1 | 430 | 1,3 |
| Lenkai | 105 | 19 | 3 | 2 | 0 | 7 | 0 | 2 | 2 | 6 | 0 | 146 | 0,4 |
| Rusai | 457 | 64 | 5 | 9 | 3 | 33 | 88 | 252 | 3 | 10 | 1 | 925 | 2,7 |
| Kt. tautos | 39 | 10 | 6 | 5 | 1 | 0 | 0 | 2 | 0 | 0 | 1 | 64 | 0,2 |
| Svetimšaliai | 276 | 310 | 142 | 42 | 23 | 25 | 34 | 34 | 34 | 0 | 0 | 920 | 2,7 |
| Iš viso | 15 999 | 6428 | 1756 | 1001 | 1300 | 1521 | 1911 | 1707 | 979 | 811 | 604 | 34 017 | |
| % | 47,0 | 18,9 | 5,2 | 2,9 | 3,8 | 4,5 | 5,6 | 5,0 | 2,9 | 2,4 | 1,8 | 100 | |

Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos metraštis (toliau — LSM) 1929—1930 m.—K., 1931, p. 68—71; Statistikos biuletenis, 1932, sausis, Nr. 1(99).—K., p. 38—39; Statistikos biuletenis, 1939, sausis, Nr. 1(111).—K., p. 36; LSM 1933 metams.—K., 1934, p. 52—53; LSM 1934 metams.—K., 1935, p. 52—55; LSM 1935 metams.—K., 1936, p. 52—53; LSM 1936 metams.—K., 1937, p. 52—53; LSM 1937 metams.—K., 1938, p. 52—55; LSM 1938 metams.—K., 1939, p. 52—53; LSM 1939 metams.—K., 1940, p. 52—53.

nurašyti registracijos numerį ir mėnesio pabaigoje visų emigrantų sąrašus pateikti VRM³². Tačiau balandžio 1 d. pasų antspaudavimas panaikintas ir toliau prie jų buvo segamos kortelės, kurias pasienio policija turėjo atplėšti ir pateikti VRM³³. Statistika pradėjo kaupti gerokai daugiau duomenų apie emigruojančius asmenis. Todėl jau 1929 m. ji tapo vertingesnė, leidžia daryti kai kuriuos apibendrinimus apie 1929—1939 m. emigraciją, nes buvo žymima socialinė emigrantų sudėtis. Iš 2 lentelės matyti, kad didžiausią emigrantų dalį sudarė valstiečiai — 50,5%, pramonės darbininkai ir amatininkai — 12,8%, kitų profesijų asmenys — 14,2%, o 15,8% išeivių buvo be užsiėmimo arba jo nenurodė. Emigravo daugiausia nevedę vyrai ir netekėjusios moterys — viengungiai sudarė 63,2% visų 1929—1939 m. išeivių. Vedusieji sudarė 33,3%, našliai ir našlės — 2,1%. Į Argentiją, Braziliją, Urugvajų daugumą išeivių sudarė vyrai. Moterys daugiau vyko į JAV — 60,5% (daug jų keliavo pas anksčiau emigravusius vyrus, tėvus, brolius) ir į Kanadą (50,8%), nes šios šalies valdžia pageidavo moterų, norinčių dirbti tarnaitėmis, ir jų imigracijos nevaržė. Jos taip pat sudarė daugumą vykusių į Palestiną (51,3%) ir Pietų Afriką (52,8%).

Dauguma išeivių buvo jauni žmonės. Vaikai iki 14 m. sudarė 15,7%, jaunimas nuo 15 iki 19 m. — 12,8%, nuo 20 iki 24 m. — 21,7%, nuo 25 iki 29 m. — 22% visų emigrantų. Išeiviai iki 50 m. sudarė absoliučią daugumą — 93,8% — emigrantų. Tai buvo dėsninga, nes Pietų Amerikos valstybės negarantavo, jog vyresni žmonės gaus darbo — plantacijų savininkams reikėjo stiprių, jaunų darbininkų, nors ir jie sunkiai pakeldavo neįprastą klimatą.

Įdomi emigrantų tautinė sudėtis. 1929—1939 m. daugumą išeivių sudarė lietuviai — 56,7%. Net 36,0% emigrantų buvo žydai, kurie vyko į Palestiną ir Pietų Afrikos Sąjungą. Lietuvių išeivių daugiau buvo vyrų — 57,2%, o žydų — moterų — 54,7%. 3 lentelėje skaičiumi ir procentais parodyta ir kitų Lietuvos gyventojų tautinių mažumų emigracija.

Žydų emigracija neaiškintina vien ekonominėmis priežastimis. Tam atsiliepė ir tarptautinė padėtis. Jie gausiau ėmė vykti po 1933 m., kai Vokietijoje į valdžią atėjo fašistai. Žydų emigracija į Palestiną buvo suinteresuotos sionistinės organizacijos. 1934 m. kovo—balandžio mėn. apie 560 žydų iš įvairių Lietuvos apskričių įteikė ministrui pirmininkui prašymus padėti, kad Didžioji Britanija duotų jiems leidimus įvažiuoti į Palestiną. Tai buvo organizuota akcija, nes visų prašymų tekstai identiški, skiriasi tik juos pasirašiusiųjų pavardės ir adresai³⁴. Išvykimu į Palestiną rūpinosi speciali Palestinos įstaiga Lietuvoje. Ji gaudavo Palestinos administracijos kvietimus (sertifikatus), išdalydavo juos žydų tautybės asmenims ir aprūpindavo išvykstantįjį užsienio pasu ir viskuo, kas būtina kelionei. Žydai iš Lietuvos daugiausia vyko italų linijos „Loido Triesto“

³² Emigracijos referento K. Kasakaičio pranešimas geležinkelio policijos viršininkui.— Ten pat, b. 209, l. 153.

³³ Ten pat, l. 193.

³⁴ Žydų prašymai.— CVA, f. 923, ap. 1, b. 1378, l. 1—136; b. 1381, l. 1—216; b. 1380, l. 1—167.

(Lloyd Triestino) laivais iš Konstancos uosto³⁵. Nuo 1931 m. jie sudarė pagrindinę Lietuvos emigrantų dalį (žr. 4 lent.) ir dominavo iki 1940 m., išskyrus 1937 metus, kai vėl dauguma išėivių buvo lietuviai.

Absoliučią išėivių daugumą 1920—1940 m., nors tikslų 1920—1928 m. duomenų apie tautinę emigrantų sudėtį ir nėra, sudarė lietuviai. Remiantis anksčiau minėtais šaltiniais, galima teigti, kad iš 102 461 emigranto apie 80% sudarė lietuviai.

Iš 5 lentelės matyti emigracijos intensyvumas. Daugiausia emigrantų

5 lentelė. Emigracija iš Lietuvos apskričių 1929—1939 m.

| Apskritis | Salys | | | | | | | | Iš viso | | Emigrantų skaičius 1000 gyventojų |
|---------------|-------|-----------|-----------|--------|-----------|--------------|-----------|-------------|-----------------|-------|-----------------------------------|
| | JAV | Argentina | Brazilija | Kanada | Urugvajus | Pietų Afrika | Palestina | kitos šalys | žmonių skaičius | % | |
| Alytus | 332 | 774 | 447 | 125 | 294 | 32 | 203 | 46 | 2253 | 6,6 | 1,6 |
| Biržai | 152 | 560 | 113 | 96 | 64 | 292 | 65 | 20 | 1312 | 3,9 | 1,1 |
| Kaunas | 132 | 259 | 630 | 50 | 71 | 56 | 97 | 44 | 1339 | 3,9 | 1,1 |
| Kaunas, m. | 359 | 419 | 514 | 123 | 225 | 403 | 940 | 345 | 3328 | 9,8 | 3,0 |
| Kėdainiai | 102 | 468 | 177 | 73 | 88 | 247 | 106 | 26 | 1287 | 3,8 | 1,2 |
| Kretinga | 65 | 50 | 5 | 65 | 10 | 88 | 112 | 10 | 405 | 1,2 | 0,3 |
| Marijampolė | 200 | 547 | 140 | 251 | 71 | 41 | 171 | 75 | 1496 | 4,4 | 1,2 |
| Mažeikiai | 67 | 93 | 63 | 60 | 36 | 127 | 110 | 12 | 568 | 1,7 | 0,6 |
| Panevėžys | 246 | 683 | 197 | 272 | 281 | 405 | 87 | 19 | 2190 | 6,4 | 1,3 |
| Panevėžys, m. | 120 | 77 | 93 | 46 | 74 | 348 | 110 | 27 | 895 | 2,6 | 3,9 |
| Raseiniai | 189 | 389 | 120 | 82 | 66 | 164 | 131 | 35 | 1176 | 3,5 | 0,9 |
| Rokiškis | 118 | 622 | 500 | 134 | 127 | 312 | 31 | 34 | 1878 | 5,5 | 1,9 |
| Seinai | 104 | 217 | 141 | 130 | 95 | 14 | 49 | 35 | 785 | 2,3 | 1,6 |
| Sakiai | 80 | 192 | 25 | 84 | 20 | 6 | 36 | 4 | 447 | 1,3 | 0,5 |
| Siauliai | 242 | 743 | 336 | 145 | 320 | 393 | 125 | 60 | 2364 | 6,9 | 1,1 |
| Siauliai, m. | 35 | 166 | 263 | 25 | 43 | 215 | 240 | 39 | 1026 | 3,0 | 4,0 |
| Tauragė | 176 | 184 | 13 | 181 | 79 | 103 | 144 | 10 | 890 | 2,6 | 0,6 |
| Telšiai | 149 | 340 | 94 | 68 | 53 | 264 | 138 | 17 | 1123 | 3,3 | 1,1 |
| Trakai | 162 | 706 | 444 | 86 | 256 | 50 | 103 | 46 | 1853 | 5,4 | 1,8 |
| Ukmergė | 180 | 1055 | 555 | 199 | 110 | 183 | 77 | 78 | 2437 | 7,2 | 1,6 |
| Utena | 120 | 808 | 104 | 135 | 238 | 238 | 109 | 127 | 2489 | 7,3 | 1,9 |
| Vilkaviškis | 163 | 372 | 143 | 196 | 133 | 38 | 172 | 68 | 1285 | 3,8 | 1,3 |
| Zarasai | 14 | 79 | 432 | 28 | 33 | 121 | 40 | 21 | 768 | 2,3 | 1,4 |
| Klaipėdos kr. | 36 | 54 | 26 | 108 | 7 | 42 | 125 | 17 | 415 | 1,2 | 0,2 |
| Nenurodyta | 1 | 2 | 2 | 0 | 2 | 1 | 0 | 0 | 8 | 0,0 | 0,0 |
| Iš viso | 3944 | 9859 | 6321 | 2731 | 2693 | 4133 | 3521 | 1215 | 34 017 | 100,0 | |
| % | 10,4 | 29,0 | 18,6 | 8,0 | 7,9 | 12,1 | 10,4 | 3,6 | | | |

Lentelė sudaryta remiantis: Statistikos biuletenis, 1930, kovas, Nr. 3(77); Statistikos biuletenis, 1931, sausis, Nr. 1(87), p. 30; Statistikos biuletenis, 1932, sausis, Nr. 1(99), p. 37; LSM 1934 metams.—K., 1935, p. 48—49; LSM 1933 metams.—K., 1934, p. 50—51; LSM 1934 metams.—K., 1935, p. 51; LSM 1935 metams.—K., 1936, p. 54; LSM 1936 metams.—K., 1937, p. 54; LSM 1938 metams.—K., 1939, p. 54; LSM 1939 metams.—K., 1940, p. 55.

³⁵ Žydų draugijos Palestinos įstaigos pirmininko E. Grinbergo 1939 m. kovo 17 d. memorandumas VRM administracijos departamento direktoriui.—CVA, f. 1367, ap. 10, b. 314, l. 99—100.

vyko iš Kauno (9,8%) bei iš Utenos (7,3%), Ukmergės (7,2%), Šiaulių (6,9%), Alytaus (6,6%), Panevėžio (6,4%), Rokiškio (5,5%) ir Trakų (5,4%) apskričių. Gerokai mažiau išeivių iš Klaipėdos krašto, Seinų, Kretingos apskričių. Lentelėje taip pat apskaičiuotas emigrantų skaičius tūkstančiui kiekvienos apskrities gyventojų.

Intensyviausiais emigracijos metais, pvz., 1929 m., daugelyje apskričių, taip pat Kaune, Panevėžyje ir kt. nebebūdavo natūralaus gyventojų prieaugio. 1928—1929 m. emigrantų skaičiumi 10 000 gyventojų Lietuvą Europoje aplenkė tik Airija. Lietuvoje atitinkamai metams buvo 37,1 ir 69,0 emigrantų, Airijoje — 83,8 ir 70,7³⁶.

Tačiau 1929—1939 m. statistinių duomenų analizės negalima mechaniškai taikyti visiems 1920—1940 m. emigravusiems Lietuvos gyventojams.

ДАННЫЕ СТАТИСТИКИ ЛИТВЫ ОБ ЭМИГРАЦИИ В 1920—1940 гг.

А. ЭЙДИНТАС

Резюме

Проанализированы данные статистики об общей численности эмигрантов из Литвы в 1920—1940 гг., о распределении литовских эмигрантов по отдельным странам, а также социальное, семейное, возрастное положение эмигрантов, выехавших в 1929—1939 гг. из Литвы.

На основании архивных и статистических данных подсчитано, что в 1920—1940 гг. из Литвы эмигрировало 102 461 чел. Из них 30 869 (30,1%) выехало в США, 24 982 (24,4%) — в Бразилию, 16 784 (16,3%) — в Аргентину, 7942 (7,8%) — в Канаду, 4437 (4,3%) — в Уругвай, 5264 (5,1%) — в другие страны, 7215 (5,1%) — в Южную Африку и 5008 (4,9%) — в Палестину. Литовцы составляли 80% всех эмигрантов. В Южную Африку и Палестину эмигрировали в основном евреи.

В 1920—1923 гг. основная масса литовской эмиграции выехала в США. Вторая волна эмиграции наблюдается в 1926—1930 гг. в основном в Южную Америку — Бразилию, Аргентину и Уругвай.

Более подробные данные статистики 1929—1939 гг. дают возможность проанализировать состав эмигрантов того периода. В 1929—1939 гг. из Литвы эмигрировало 34 017 жителей, из них 56,7% были литовцы, 36% — евреи. Среди этих эмигрантов крестьяне составляли 50,5, рабочие и ремесленники — 12,6%. Неженатые эмигранты насчитывали 63,2, женатые — только 33,3%. Выезжали в основном молодые люди; эмигранты до 50 лет составляли 93,8% всех эмигрантов. Эмигранты в Аргентину, Бразилию и Уругвай в большинстве были мужчины, большинство эмигрантов в США (60,5%), Канаду (50,8%), Палестину (51,3%) и Южную Африку (52,8%) составляли женщины.

Однако данные 1929—1939 гг. об эмигрантах Литвы не применимы для характеристики всех эмигрантов, выехавших в 1920—1940 гг.

³⁶ Vileišis V. Min. veik., p. 43 (lent.).